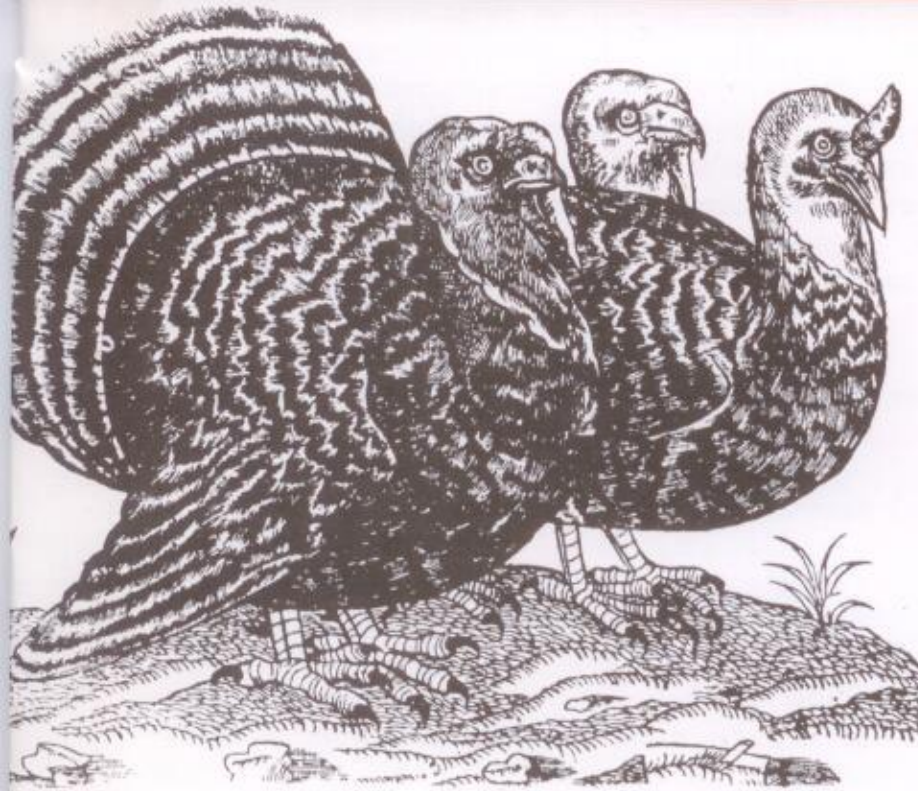

קרב תרנגולים

זהר עמר

זני תרנגולים חדשים שהחלו נפוצים במאה ה-19 באירופה הביאו לפולמוס ממושך בדבר כשרותם

בסוף שנות ה-50 של המאה

ה-19 פרץ פולמוס עז בקרב רבני אשכנז בעניין כשרותם של זני תרנגולים חדשים שהתפשטו בארצות אירופה. בספרות ההלכתית בת התקופה עולה לדיון כשרותם של תרנגולים מסין, מקוצ'ין, מיוון, ובעיקר תרנגולים מקפריסין שכוננו "קוביז'ער הינער", היינו תרנגולים שמוצאם מיוון. תרנגולים אלה היו גדולים מאחיהם במזרח אירופה ויצרו עמם בני כלאיים. ליהודי מזרח אירופה לא הייתה "מסורת" כשרות בידרה לגביהם, החיונית להיתרם ההלכתי. הבעיה החריפה כשזני הכלאיים התרבו והתפשטו והיה קשה להבחין ביניהם לבין התרנגולים המקומיים.

סקירת המקורות ההלכתיים בני הזמן מעלה עשרות תשובות וקונטרסים שעסקו בפרשה זו בעיקר בין השנים 1860-1870. כמעט כל רבני מזרח אירופה החשובים היו מעורבים בה. עיני הכול היו נשואות לחכמי ארץ ישראל, בתקווה שיש בידיהם מסורת המכשירה את התרנגול הקפריסאי. בם מארץ ישראל הגיעו עדויות סותרות. כמה

מחכמי ירושלים, טבריה וצפת אישרו את קיומם של תרנגולי קפריסין בארץ ישראל ואת כשרותם, ואחרים הכחישום.

דרך הנשר

הרב יעקב אטלינגר מאלטונה (1798-1871) היה מהרבנים הראשונים שנדרשו לסוגיה. הוא שיגר שאלה לרב שמואל העללער (תק"ע-תרמ"ד; 1810-1884), שעמד בראש רבני צפת יותר מ-40 שנה ואף שהה בעיר בעת הרעש ב-1837 וניצל בנס. הרב העללער לא היה ער דיו לפולמוס החריף שכבר התנהל בחו"ל בעניין זה ולהשלכות העתידיות של תשובתו. הוא

אישר ש"תרנגולי קפריסין" אכן נאכלים בארץ ישראל, אם כי לא קבע שהם זהים לתרנגולים המכונים כך בחו"ל. ר' יוסף שאול הלוי נתנון מלבוב פירש את דבריו של הרב העללער שלא כהלכה, וייחס לו ציון מסורת מהימנה וקדומה של אכילת עופות אלה עוד מימי ר' יוסף קארו:

והנה על עופות קובריצר גופא שמעתי מסורת מהרב שמואל העלר, אשר שמע מחכם ס"ט מטבריא זקן מופלג תלמיד לבושי שרד, ששמע מרבו לבושי שרד [הוא ר' דוד איבשיץ, שעלה לארץ ישראל בשנת 1809 והשתקע בצפת], אשר אמר כי מסורת הוא לו קובריצר

עופות, שיודע ידיעה ברורה שהיו אוכלין אותו בזמן הביי [הבית יוסף, כינוי לר' יוסף קארו] (שו"ת שואל ומשיב מהדורה קמא, ב, סימן קנב, ירושלים תשכ"ד).

כאשר התבדר לרב העללער שפרסמו בשמו שהתרנגולים שבאירופה כשרים, נהרד ואסר לאכלם. הרב אברהם תאומים מבוטשאטש (כיום רומניה) עמד על דעתו שהתרנגולים כשרים, והציע לפני הרב העללער את פסק דינו להיתר: "היו כאן אנשים כשרים ומופלגים בתורה מאה"ק [מארץ הקודש] והעידו לפני בפה מלא שהם דומים במדאיתם לעופות שבאה"ק ואין הבדל ביניהם" (חסד אברהם, סימן כג). בתמוז תרכ"ד (1864) הגיב הרב העללער לפנייתו של הרב תאומים בכתיבת הקונטרס "דרך הנשר", והדפיסו בצפת בשנת תרכ"ה. מהדורה נוספת הוציא נכדו בתרפ"ט. הרב העללער פותח בהתנצלות על שהגיב באיחור: "ואחר עד כה כי מכתבו הגיעני יום קודם ל"ג בעומר ואנו רגילים להתעכב במירון ת"ו עד סמוך לתג וגם רב הטרדה מצרכי רבים וגלות הגויים המתחדשים בעו"ה [בעונותינו הרבים]". בקונטרס הוא מסביר את נסיגתו מההיתר, שכן לא ראה את התרנגולים המדוברים מאירופה: "ואני לתומי השבתי כי נוהגים בו היתר לעולם. וע"ז הוציאו קול עלי שאני התרתי ולהד"ם, כי הא"ך אפשר להתיר או לאסור בלי ראות?".

הפה שהתיר לזה אסר לזה

נסיגתו של הרב שמואל העללער גרדה דביי ביקורת חריפים. הרב אורי שרגא פיבל טויבש מלובב פרסם ב־1866 קונטרס

זה העוף נאכל להם בלי פקפוק

הרב חיים הלברשטם מצאנו (1876-1793) התיר לאנשי עירו לאכול "עופות חדשים שבאו מאי הים". הוא ציין במפורש שתרגולים אלה הגיעו מהאי קפריסין וההיתר התקבל רק לאחר שקיבל עדות מהימנה מחכמי ירושלים:

והנה במשך הזמן התחילו לרבות העופות הללו ולא התרתים מטעם הנ"ל ולאחר בי וגי שנים איקלעו לאתרון [=הגיעו למקומנו] שני אנשים חשובים ממדינת פולין הדרים כעת באה"ק והמה ניכרים בקהילתנו שהמה בעלי תורה ויראה וחשובים למאוד בארץ מגורותם והמה העידו לפני שמוזה האי שהביאו למדינתנו כנ"ל מזה האי הסמוך לאה"ק, מביאין לאה"ק אותן העופות ונאכלים שם עפ"י מסורה מכמה מאות שנים אולי עוד בימי

ששמו "עוף טהור" המכשיר את העופות. הוא מסתמך על הרב הגדול ר' חיים איזיק הלפרין ראב"ק באטשאן, שבסוף ימיו הגיע לצפת ואישר שהעופות המצויים בה הם בצלמם ובדמותם של העופות המסופקים בחו"ל.

אוכלים אותם שמה בלי שום שאלה כלל. גם נתברר לי ע"פ המכתב השנית אשר השנתי מאת הרב חכם הכולל מקה"ק פריס דעיה"ק טבריא תוב"א שזה נ"ה שנים מיום שבא לאה"ק ומצא שם חכמים גדולים יראים ושלמים ואכלו את התרנגולים הללו בלי שום חשש (שו"ת אורי וישעי, סימן יא).

הדי המחלוקת הגיעו גם לחוג ה"משכילים", שלא החמיצו הדמנות להוקיע את המטוס הרבני. כך למשל אלעזר רוקח, מאנשי העלייה הראשונה, שהטיף ליצרנות ביישוב הישן והתעמת על דעותיו עם פרנסי צפת, תיאר פרשה זו בנימה עוקצנית:

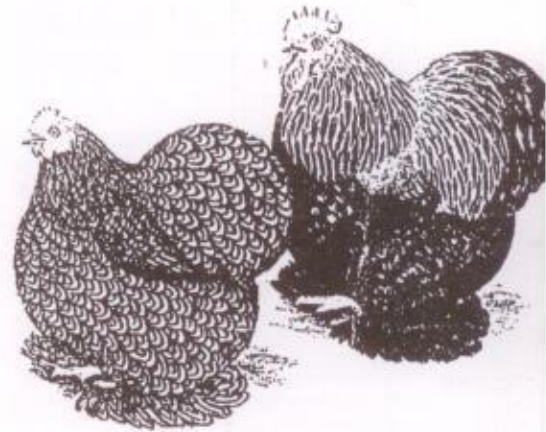
ונוכרו במעשה שהיה בימי המלחמה הגדולה בין הרבנים על אודות התרנגולים הקפריסיים, אשר רבים התירו אותם, ורבים מהרבנים סחבו את התרנגולים אל נחל האסור ובהיות כי מקור מוצא העוף הזה הוא בארצות המזרח, לכן שמו רבים מהרבנים פניהם אל מוצא דברי רבני תקיפי וחסידו ארעא דישראל, ורבים מהשואלים לדעת פנו בשאלותיהם אל הרב ר' שמואל העליר מעה"ק צפת, למען יורם דעה ויבינם הלכות המנהג שינהגו ונוהגים חכמי א"י בהעוף הזה [...] ושני הצדדים המתירים עם האוסרים הדפיסו את דברי הרב ר' שמואל העליר [...] והפה שהתיר לזה אסר לזה.

התנאים ועפ"יז אין שום חשש כלל לכ"ע והתרתיה להם (שו"ת דברי חיים, לבוב תרל"ה, סימנים מה-מו).

אף שהתיר בציבור את אכילת התרנגולים, הקפידו הרב חיים מצאנז ובני ביתו שלא לאכלם. ההיתר המוגבל, העדויות הסותרות והמתוחות שגברה בעולם התורני הביאו אותו לכלל החלטה שלא לסמוך על שמועות ולבדוק את התרנגולים על פי מראה עיניים. הרב מצאנז הפך לבדיח התיכון בבירור המחלוקת. הוא ניסה להצליב עדויות שיאששו את הזהות בין התרנגולים הקפריסאיים הנפוצים במזרח אירופה לבין אחיהם החיים בארץ ישראל. משלא עלה בידי אנשי הכוללים בארץ ישראל להגיע למסקנה מגובשת, כתבו לר' חיים שאין מנוס מ"לשלוח מכאן איש לאי הנקרא קוסיץ סמוך לארץ הקדושה ושם יתברר הדב היטב". הוא ביקש מחתנו, שהיה באותה העת בדרכו מארץ ישראל לאיזמיר, להתחקות אוד התרנגולים.

בשל קשיי תקשורת לא הצליח החתן, ר' נפתלי חיים הורביץ, לקנות תרנגולים לדוגמה בקפריסין, ופגש אותם על הצלחת בארוחת התמיד שהוגשה לנוסעי הספינה, ומאוחר יותר בשוקי איזמיר.

דיווח מפורט על התחקיר שעשה באיזמיר שלח ר' נפתלי חיים הורביץ לר' אורי שרגא פיבל טויבש, שכאמור התיר את התרנגולים. המכתב מצוטט בספרו של הרב יוסף שאול נתנזון (1810-1875), מראשי המתירים.

והנני להודיעו אשר בירושלים עה"ק קניתי אחד מהם לדוגמא, ועוד אחד קניתי ב"ק איזמיר, כי בקובריץ [=קפריסין] גופא לא יכולתי לקנות שמה, עבור כי שם לא נמצא יהודי כלל בכל אונטלן גרעקיש [=יוון] ואינם מבינים כלל לשונו. אך ראיתי אותן העופות אשר הובאו מקובריץ על הספינה לרב החובל על ארוחתם, ארוחת תמיד הנותן להולכים בספינה וממש בלי שום חילוק כלל לאותו העוף שהבאתי מאיזמיר בלי שום שינוי קצת דקצת בקול במראה ובקומה, ורציתי ליתן לרב החובל עשרה כסף עבור עוף אחד ולא רצה. ויעצו לי אנשי אה"ק אשר היו עמדי בספינה לקנות באיזמיר, כי מהלך יום מקובריץ לאזמיר ונדע לכל כי הסוחרים מובילים אלו העופות לאזמיר למאה ולרבות. וקניתי שמה באיזמיר אותו העוף הנ"ל ושאלתי לכמה חכמים מופלגים דשם והוא עיר מלאה חכמים וסופרים ואמרו לי, כי זה העוף נאכל להם בלי פקפוקי (דברי שאול ויוסף דעת, שואל ומשיב, מהדורה קמא, ב, סימן קנב).

אך בכך לא תמה הפרשה. ריבוי הזנים, הבלבול ביניהם והסתירות בין העדויות, הגבירו את המבוכה, ור' שמעון סופר (בנו של ה"חתם סופר"), מהמתנגדים להיתר, נדרש לה במכתבו לר' חיים מצאנז:

וסיפר לי חתני הרב חריוף הוטיק מו"ה עקיבא נ"י שבלמדו בישיבתו של מר אחי הגאון אבדק"ק פ"ב נרו יאיר הובאו מארץ הקדושה ארבעה תרנגולים בפקודת אחי הגאון נרו יאיר לראות עין בעין אם הן הנה ממש אותן שהובאו למדינתנו מאי

קאכין [=קוצ'ין] הנ"ל. עין ראתה והעידה שהם משונים ואינם דומים כלל להם ויותר הם דומים לאותם הישנים המורגלים אצלינו, מ"מ גם להם אינם דומין ממש בקומה ובמראה וגם בקול קריאתם משונים קצת, ובכל זאת נאכלים בק"ק פ"ב ואינו מוחה בידם, והיה הדבר תמיה בעיני מה זו שתיקה להעושים נגד שולחן הערוך והרמ"א ז"ל (מכתב סופר ליורה דעה סימן ג).

הרב חיים מצאנז המשיך בחקירותיו ובדרישותיו, ובמכתבו לר' שלום טויבש ב-1866 הצהיר בתגובות שמסורת האכילה של אנשי ארץ ישראל היא אכן מהימנה ולכן הוא מתיר את העופות מקפריסין היתר גמור. ההיתר פשט, המתנגדים התמעטו, וכעבור שנים אחדות שכחו הדי המחלוקת. תרמה לכך העובדה שנוצרו זני הכלאה שטשטשו את ההבדלים בין הזנים החדשים לבין התרנגולים שהיו שכיחים קודם לכן.

היאך אוכלים האינדיק שבא מאחערקא

רוב הפוסקים שהתירו את התרנגולים הקפריסאיים, התבססו בין היתר על תקדים "תרנגול ההודו". תרנגול ההודו (Meleagris gallopavo), שמוצאו במרכז אמריקה, הגיע לרוב ארצות אירופה כבד במהלך המאה ה-16. אף שאין לתרנגול ההודו "מסורת", לא עלה גושא כשרותו לדיון עד אמצע המאה ה-19. רק בעקבות הפולמוס על התרנגולים הקפריסאיים החלו ללבן את טעם ההיתר שניתן לתרנגול ההודו. כך למשל תהה הרב יוסף שאול נתנזון: "ואני שואל, היאך אוכלים האינדיק שבא מאמערקא, שבדאי לא היה שם מסורת, ומ"מ אוכלין אותו בכל התפוצה שישראל הם".

לעיון נוסף:

ד' עמר, מסורת העוף, תל אביב תשס"ד.